
	<p>Dr. habil Fejes Zsuzsanna egyetemi docens</p> <p>Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet zsfejes@irsi.u-szeged.hu</p>	<p>ÁLLAMELMÉLET 1. lecke</p> <p><i>Az állam fogalmának eredete és jelentéstörténete</i> Fogalmi keretek</p>	<p>Olvasóidő 20 perc</p>
---	---	--	--

Kulcsszavak:

állam, polisz, civitas, imperium, regnum, stato, Machiavelli, államterület, államnép, szuverenitás, modern állam, nemzetállam, politikai nemzet, kultúrnemzet, az állam normatív fogalma, háromelemű-tan, területi felségjog, személyi felségjog, nemzeti önrendelkezése elve, montevideói egyezmény

1. Az államelméleti gondolkodás kialakulása – az állam fogalma

Az államtudományok – és azon belül az államelmélet – az állam fogalmával, annak eredetével, jelentéstörténetével, az államok kialakulásával, fejlődésével, az államok rendszerezésével, fajtáival, az állam és jog, valamint az állam és politika kapcsolatával, az állam szervezet- és intézményelméleti, valamint politikai filozófiai kérdéseivel foglalkozó **tudományterületek összessége**.

Az állam fogalma

Az állam fogalmi meghatározásának irányai – példák, kérdések, elméleti és gyakorlati problémák, az államiság kritériumai. Főbb irányok:

- az állam mint közösség vagy társulás;
- az állam mint intézmény;
- az állam mint eszme és mint valóság;
- az állam mint eszköz;
- az állam formális definíciói.

Az államelméleti szakirodalomban 2 féle álláspont ismert:**1. Az állam fogalmát visszavetíti a múltba**

- első államok már az ókori Közel-Keleten, Ázsia bizonyos térségeiben és az Észak-Afrikában létrejöttek, az antik görög és római politikai gondolkodást meghatározták, majd a hűbériség, a rendiség idején és az újkorban átalakultak (Georg Jellinek, Felix Ermacora, Roman Herzog, marxista szerzők)
- államnak tekint **minden jogilag szabályozott, szervezett, egységes politikai közösséget**. Jelen előadás-sorozat ezt az álláspontot követi.

2. Az „állam” (status) szó eredetileg a XVI. században a modern, központosított hivatalnokállam megjelölésére jött létre

- az **állam az újkori európai fejlődés sajátossága**, amely a különböző régiókban eltérő módon formálódott, majd alakult ki a XV-XVII. század folyamán (Nicolo Machiavelli, Max Weber, Carl Schmitt, Herbert Krüger)
- a korábbi közösségi együttélési formák és politikai berendezkedések (despotikus birodalmak, a polisz, a római impérium, a regnumok) nem a modern értelemben vett állam előképei – minőségileg különböznek a mai felfogás szerinti államtól.

2. Az állam fogalom eredete és jelentéstörténete. Az államok főbb történeti típusai:

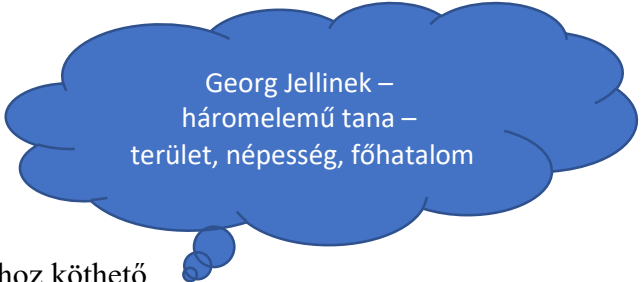
- **Ókor: „városállamok” – polisz és civitas**, az európai államfejlődés kezdete
    - **görög polisz** – egyszerre jelenti: város, szabad polgárok egysége, hatalom szerkezete; jellemzői: kis létszám, politikai közvetlenség, politikai szabadság, igazságosság, erkölcsi jelentéstartalom
    - **római civitas** – sajátos jogi jelentés: a polgár jogi állapota (*civis*), emellett: *populus romanus* / *senatus populusque romanus*; *res publica*: a közösség dolgai, jó állam és jó polgár
  - **Európán kívüli államiság kérdései, keleti despotikus államok** – birodalmi jelleg, nagy létszámú államapparátus, bürokratikus hivatalnoksereg, centralizáció, nagyfokú történelmi állandóság, nemzetiségi társadalom, koordinált közösségi munkavégzés.
- Pl. Kínai Császárság, Mezopotámia, Inka Birodalom**

- **Középkori „államiság”:** *európai feudális monarchiák, regnumok*
  - **kelet: Bizánci Birodalom**, római jog továbbélése, justiniánusi kodifikáció, keleti ortodoxia, imperium mint főhatalom
  - **nyugat:** 9-14. század közötti időszak, **az állam és az egyház harca** – a „két kard” elmélete; az államiság megszűnik, feudális partikularizmus, nem központosított, nincs közigazgatás, nincs egységes jogrendszer; az állami funkciók a – pl. normaalkotás, ítélkezés – a hűbéri hierarchia különböző szintjein jelennek meg
  - **a középkori latin** nyelvhasználatban a *status* – jelentése: az uralom formája, a kormányzás konkrét módja (*regimen*) és a kormányzás hatalmi jellege, az uralkodó helyzete, állapota (pl. méltóság megjelölése), közjó, az állam általában vett politikai viszonyai; a középkor vége felé: asszociálódik a hatalmi alá-fölérendeltséggel. A hatalmi viszonyok megjelölésére: regnum és imperium szavak is (Reich, reign, regno, empire)
- **A modern állam kialakulása – Machiavelli és az államfogalom születése**
  - 15-16. századi Itália, kialakulnak a modern államok első formái, itáliai nyelvjárással: *stato*. Machiavelli már kifejezetten a mai értelemben használja, jelentése:
    - fejedelem vagy egy szűkebb politikai csoport által gyakorolt politikai hatalom
    - terület és népesség, mint a hatalom tárgya
    - kormányzás és kormányzati forma

 Stato

Hasznos olvasmány: Paczolay Péter: Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése. Korona Kiadó, 1998.

- **Modern államok megjelenése – a 17-19.század során**
  - Az állam a politikai hatalom valamely koncentrációja; elszemélytelenedik, intézményt jelent; társul a szuverenitással; a 17-18. században aki a főhatalmat birtokolja, annak van joga az adott közösségben dönteni. A főhatalom újkori formája magába olvasztja a hatalmi rend megjelölésére szolgáló újkor előtti kifejezések bizonyos elemeit (pl. politikai közösség); a 19. században a főhatalom és a terület összekapcsolása az államisággal. Majd újabb elemekkel egészül ki:
    - sajátos intézményrendszer, szervezet
    - államnép, népesség, állampolgárság
    - terület (nemzetállam)
  - **Modern nemzetállamok:** a nép és az általa lakott terület kapcsolataként fogjuk fel őket – vagy létrehozzák a nemzetüket (pl. Anglia, Franciaország), vagy a nemzeti kultúra alakítja ki, és az államok erre épülnek rá. A fejlődés két útja: politikai nemzet–kultúrnemzet.

Georg Jellinek –
háromelemű tana –
terület, népesség, főhatalom

3. A modern állam

Georg Jellinek német államtudós, jogászprofesszorhoz köthető

- **Általános államtan** (Allgemeine Staatslehre) koncepciója → *minden tartós szövetségnek olyan rendre van szüksége, amelynek alapján kialakul és megvalósul az akarata, meghúzzák határait, s amely szabályozza tagjainak helyzetét és hozzá való viszonyát*
- az államiság feltételeit három általános és szükségszerű elemre vezeti vissza, megalkotja az állam normatív fogalmát,
- állam közjogi fogalmának „háromelemű tanát (*Drei-Elemente-Lehre*)”
  1. Államterület
  2. Államalkotó népesség
  3. Adott terület felett gyakorolt, eredeti és mások által elismert főhatalom.

A témáról bővebben: Takács Péter: Államelmélet a XIX-XX. században. Georg Jellinek elmélete. <https://core.ac.uk/download/pdf/159127065.pdf>

3.1. Az államterület

Az **államterület az állam fogalmi eleme**, amely azt a háromdimenziós teret fogja át – nemzetközi szerződésben megállapított és elismert határok között lévő szárazföld, az ezen belül található vízi területek, a felettük lévő légoszlop, valamint a földfelszín alatt a Föld középpontja felé nyúló kúpszerű rész –, ahol az **állam főhatalma (területi felségjoga)** érvényesül.

Az **állam területi felségjoga** alatt az állam teljes és kizárólagos főhatalmát értjük, amely a saját államterületén minden és mindenki felett, más hatalom kizárásával érvényesül, és ennek értelmében az állam jogosult megalkotni és kikényszeríteni a területén érvényes jogrendet.

Ezek az elvek azonban nem érvényesülnek teljességükben és korlátlanul. Léteznek például államakarattól független nemzetközi korlátok (nemzetközi szomszédjog, nemzetközi szolgálat, nemzetközi közérdek), de ilyenek lehetnek az államok által önkéntesen vállalt korlátok (önkéntes döntés, csatlakozási aktus más szövetségekhez, államok két- vagy többoldalú szerződésai), továbbá diplomáciai képviselő létesítése, valamint más nemzetközi szokásjogi elvek. De kivételesen előfordulhat a területi felségjog megosztása vagy közös gyakorlása is (kondomínium, közös birtok esetében vagy a nemzetközi igazgatás alá vont területek esetében).

Az államterület nemcsak az államhatalom térbeli kiterjedése, hanem az **államhatalom tárgya** is, miszerint az állam a saját területe felett szabadon rendelkezhet, jogszabályok útján maga határozza meg az államterület belső tagolódását, amely az állam saját belügye, megállapítja a területén való tartózkodás, a ki- és beutazás szabályait, dönt az államhatár védelmének és igazgatásának rendszeréről. Általános gyakorlat, hogy az államszervezet és a közigazgatás területi szerveinek többsége az állam különböző nagyságú és elnevezésű területi egységeiben működik, ennek alapján beszélhetünk unitárius, regionalizált, decentralizált és föderális államokról. A különböző területi egységek a jogi szabályozás következtében közjogi státust kapnak, mint közhatalom alatt álló, közjogi egységek a jogi szabályozás tárgyaként kerülnek meghatározásra és részesülnek jogi védelemben.

Az államterületet **államhatár** veszi körül, amely elválasztja az államok területét egymástól, valamint az állami felségjog alatt nem álló területektől. A határ földrajzilag olyan kétdimenziós területként határozható meg, amely az államteret veszi körül, és lefelé a Föld középpontjáig, a légtérben pedig egy meghatározott magasságig, a világűrre terjed. Az államhatár konkrét megállapítása minden esetben nemzetközi jogi aktussal, az érdekelt államok szerződésével jön létre. Érdekesség a határ-definíciók között a *frontier* és a *boundary* közötti különbségtétel. Míg a *frontier*, mint civilizációs határ alapvetően elválasztó szerepet tölt be, vagyis egy kulturális-civilizációs homogén egységet, világot határol el egy másik kultúrkörrel (ilyen pl. a Római Birodalomban a *limes*); a *boundary* olyan határt jelöl, amely elválaszt és egyben összeköt, vagyis egy egységes világrendszer kialakulását teremti meg, amely a modern államok kialakulásával vált az államközi kapcsolatokban elterjedté és meghatározóvá.

Hasznos video:

https://ludovikawebinar.uni-nke.hu/hu/recordings/details/285,Allamelmelet_II

3.2. Az állam népsége

A modern államfogalom második legfontosabb ismérve az **állam népsége**. Az állam népsége az **államhatalom alanyait**, az állampolgárokat fogja össze. Az állampolgárság alapozza meg a személykötelékként felfogott államhoz fűződő viszonyt és az állam személyi felségjogának terjedelmét. E kölcsönös jogok és kötelezettségek következtében az állam és az egyén között jogilag szabályozott speciális állampolgársági jogviszony keletkezik. Az állam népségét **állampolgársági jogviszony** fűzi az államhoz, jogi kategóriaként azokat a természetes személyeket öleli fel, akiknek a népszuverenitás elve alapján joguk van részt venni a politikai döntésben.

Az **állam személyi felségjoga** a maga teljességében csak a saját területén érvényesül, mert idegen állam területén azt már a másik állam területi felségjoga korlátozza. Az állam területi felségjoga ugyanakkor kiterjed az állam területén tartózkodó külföldiekre és hontalanokra is. Azonban az állam személyi felségjogának teljessége és kizárólagossága alól is vannak kivételek, hiszen bizonyos egyének vagy csoportok nemzetközi szerződések értelmében

kikerülhetnek az állam személyi felségjoga alól (pl. a diplomáciai mentesség esetében, a külföldi szövetséges katonák esetében).

Az állam és a népesség fogalmával szorosan összefügg a **nemzet** fogalma, amelynek szintén többféle jelentését ismerjük, különböző megközelítések alapján. Az állam és a nemzet fogalma a történelem során sokáig nem esett egybe, hiszen az államok létrejöttek nemzeti keretek nélkül, és míg az államoknak a nemzetek kialakulásában megkérdőjelezhetetlen szerepe van, a nemzetek nem minden esetben az államiság keretei között formálódnak és maradnak fenn.

3.3 Szuverenitás és állami főhatalom

Az állam közjogi fogalmának egyik legfontosabb eleme, az államhatalom gyakorlásának „kulcsszava” a szuverenitás.

A **szuverenitás** egy adott területen és adott népesség felett ténylegesen és effektíve kizárólagosan gyakorolt, és mások által elismert **állami főhatalmat** jelent.

A szuverenitás egy állam szükségképpen sajátossága (a terület és a népesség mellett), vagyis csak olyan politikai entitás tekinthető államnak, amelynek van szuverenitása.

Ennek értelmében egy **állam hatalmát akkor lehet teljes mértékben szuverénnek** nevezni, ha

- az állam erősebb, meghatározó, döntő és nem levezethető, eredeti hatalommal bír a területe és a népessége fölött, és
- ha az államhatalomnak ez az ereje a legitim fizikai erőszak monopóliumában, és a jogalkotás elsőbbségében fejeződik ki.

A közjogi irodalomban a szuverenitásról kétféle értelemben lehet beszélni.

- A **belső szuverenitás** államon belüli viszonyokra vonatkozik, és azt határozza meg, hogy az állami döntéshozatali rendszerben ki a szuverén, kit illet meg a főhatalom, ki a hatalom végső letéteményese. Vagyis a belső szuverenitás az állami döntéshozó mechanizmusban a legfőbb hatalmat, a hatalom végső letéteményesét, illetve az általa alkotott szabályokat (alkotmányt, törvényt) jelenti az állam területén élő lakosság vonatkozásában. A nemzetközi viszonyok elméletében kiemelt jelentősége van a szuverén állam koncepciójának, a szuverenitás a modern államiság legfontosabb ismérve, függetlenül attól, hogy ki vagy mi a szuverenitás hordozója, az államközi kapcsolatokban az államot tekintjük szuverénnek.
- **Külső szuverenitásról** akkor beszélünk, amikor az állam saját államisággal, függetlenséggel rendelkezik, nincs alárendelve más államoknak, sem az államközi kapcsolatok más szereplőinek, így döntéseit külső befolyás, kontroll nélkül hozza. Az új államalakulatok nemzetközi elismerésének éppen az a jelentősége, hogy az elismerés pillanatától kezdve a kérdéses ország a nemzetközi életben önállóságot nyer, így a külső értelemben vett szuverenitás birtokosává válik. Kérdés persze, hogy az új állam rendelkezik-e a legfőbb hatalom gyakorlásához szükséges képességgel a saját területén.

Az állam fogalmának tisztázására a mai napig nincs **egyetemes érvényű nemzetközi jogi dokumentum**.

- Az ENSZ univerzális dokumentumai sem határozták meg az államiság alkotójegyeit, miközben az ENSZ tagfelvételének egyik feltétele éppen az államiság megléte.
- Ezért az állam fogalmának meghatározása kapcsán gyakran hivatkoznak az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló 1933. évi **montevideói egyezményre**, amely szerint: **„az államnak, mint nemzetközi személynek a következő feltételeket kell egyesítenie: állandó lakosság, meghatározott terület, kormány és más államokkal kapcsolatba lépés képessége.”**

Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, Seventh International Conference of American States. 26 December 1933. Article 1. *“The state as a person of international law should possess the following qualifications: (a) a permanent population; (b) a defined territory; (c) government; and (d) capacity to enter into relations with the other states.”*

Felhasznált és ajánlott irodalom:

- Egresi Katalin – Pongrácz Alex – Szigeti Péter – Takács Péter (szerk.): Államelmélet I. SZEE DF ÁK, Jogelméleti Tanszék, Győr, 2016. Elérhető: <https://jet.sze.hu/kezdolap>
- Egedy Gergely: Gondolatok a nemzetről. A politikai és a kulturális megközelítés... Elérhető: <http://mek.oszk.hu/17200/17257/17257.pdf> 70-80. o.
- Fejes, Zs. – Szalai, A. (szerk.): Államközi kapcsolatok. Szeged, Magyarország, Iurisperitus Kiadó, 3. és 4. fejezet. Elérhető: <http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=91320>
- Paczolay Péter: Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése. Korona Kiadó, 1998.
- Takács Péter: Államelmélet a XIX-XX. században. Georg Jellinek elmélete. Elérhető: <https://core.ac.uk/download/pdf/159127065.pdf>
- Takács Péter (szerk.): Államelmélet I. Szent István Társulat, Budapest, 110-128. o.
- Tóth J. Zoltán: Állam- és jogelmélet. Patrocinium, Budapest, 2019.

Ellenőrző kérdések:

1. Mutassa be az állam szó eredetét és jelentéstörténetét!
2. Melyek az állam főbb történeti típusai?
3. Mit jelent a polisz/civitas/imperium/regnum/status (stato)?
4. Mi a jelentősége Nicolo Machiavelli munkásságának az államelméletben?
5. Mi a jelentősége Georg Jellinek munkásságának az államelméletben?
6. Mit jelent az állam formális (háromelemű) tana?
7. Mit értünk személyi/ és területi felségjog alatt?
8. Hogyan értelmezhető a „külső és belső” szuverenitás fogalma?
9. Határozza meg az állam – mint a nemzetközi kapcsolatok legfontosabb szereplője – fogalmát!
10. Mit mond ki a Montevideoi Egyezmény az államisággal kapcsolatban?

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE